

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ**ՎԿԱՅԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ
ԻՐԱՎԱՆԱՑՄԱՆ ԿԱՌՈՒՑԱՎԱՐԳԵՐԸ ԶՅ ՔՐԵԱԿԱՆ
ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ****Մարինե ԻՍԱԶԱԿՅԱՆ***իրավագիտության մագիստրոս*

Քրեական դատավարությունը պետական գործունեության այն ոլորտներից է, որտեղ էապես շոշափվում են դատավարության մասնակիցների շահերը: Հաճախ դատավարության սուբյեկտները կամ նրանց միջավայրի հանցավոր տարրերը, նեղ անձնային կամ խմբային շահերից դրդված, սպառնում են դատավարությանը մասնակցող անձանց՝ խոչընդոտելով դատավարական իրավունքների և պարտականությունների իրացմանը:

Քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց պաշտպանության ինստիտուտը բավականին մշակված է զարգացած իրավական ավանդույթներ ունեցող արևմուտքի երկրներում: Այս ոլորտի իրավական կարգավորման հարուստ փորձ ունեն ԱՄՆ-ը, Անգլիան, Գերմանիան, Իտալիան¹: Այսպես, վկաների և տուժողների պաշտպանության հարցերը կարգավորվել են ԱՄՆ «Կազմակերպված հանցավորության դեմ պայքարի մասին» 1970թ. դաշնային օրենքով ու «Հանցագործությունների զոհերի և վկաների իրավունքների մասին» առաջին (1982թ.) և երկրորդ (1984թ.) բիլերով: ԱՄՆ-ում գործում է նաև վկաների պաշտպանության ծրագիր, որն անընդմեջ կատարելագործվում է: Այդ ծրագրի իրականացման նկատմամբ վերահսկողության պարտականությունը դրված է ԱՄՆ արդարադատության նախարարության վրա: Գերմանիայում 1994թ. ընդունվել է «Հանցավորության դեմ պայքարի մասին» օ-

րենք, որտեղ կարևոր նշանակություն է տրվել անանուն վկաների և տուժողների ինստիտուտին: Իտալիայում 1992թ.-ից գործում է «Հակամաֆիա» դեկրետը (N 306), որով հնարավորություն է ընձեռվել վկայի հարցաքննությունը հեռարձակել տեսակապի օգնությամբ, իսկ վկայի գտնվելու վայրը պահել գաղտնի. նրա պատկերը տեսնում է միայն դատավորը²:

ՀՀ քրեական դատավարության գործող օրենսգրքի անժխտելի առավելություններից է մարդու իրավունքներն ու ազատությունները երաշխավորող դատավարական նորմերի համակարգի առկայությունը: Այդ համակարգի մեջ ուրույն տեղ ունի դատավարությանը մասնակցող անձանց պաշտպանությանը նվիրված իրավական ինստիտուտը, որը նորոյթ է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում: Սակայն այնտեղ քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց պաշտպանությանը վերաբերող մի շարք սկզբունքային հարցեր կարգավորված չեն: Օրենսդրությամբ սահմանված չեն՝ պետական պաշտպանության սկզբունքները, անձանց սոցիալական պաշտպանության երաշխիքները և միջոցները, ֆինանսական և նյութատեխնիկական ապահովման խնդիրները, անհատական, երկկողմ և բազմակողմ պատասխանատվությունը, անձի մահվան, առողջությանը վնաս պատճառելու հետ կապված քաղաքացիաիրավական հարաբերությունները, այլ իրավական ակտերով պաշտպանությանն առնչվող խնդիրները լուծելու այլ տարբերակները: Թերի են կարգավորված՝ պետական պաշտպանության ենթակա անձանց շրջանակը, որոշումների բողո-

քարկման ժամկետները չպահպանելու հետևանքները՝ կյանքի և առողջության պաշտպանության, ինչպես նաև գույքի պահպանության տեսանկյունից³:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 98-րդ հոդվածի համաձայն՝ քրեական դատավարությանը մասնակցող յուրաքանչյուր անձ, ով կարող է հաղորդել տվյալներ, որոնք նշանակություն ունեն հանցագործությունը բացահայտելու և դրա կատարողին հայտնաբերելու համար, ինչի հետևանքով կարող են վտանգվել նրա, նրա ընտանիքի անդամի, մերձավոր ազգականի կամ մերձավորի կյանքը, առողջությունը, գույքը, իրավունքներն ու օրինական շահերը, ունի պաշտպանության իրավունք: Մերձավոր ազգականի պաշտպանության համար քրեական դատավարությանը մասնակցող անձը դիմում է ներկայացնում քրեական վարույթը իրականացնող մարմին:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 98-րդ հոդվածի համաձայն՝ քրեական վարույթն իրականացնող մարմինը, հայտնաբերելով, որ պաշտպանվող անձը պաշտպանության կարիք ունի, այդ անձի գրավոր դիմումի հիման վրա կամ իր նախաձեռնությամբ որոշում է կայացնում պաշտպանության միջոց ձեռնարկելու մասին, որը ենթակա է անհապաղ կատարման: Պաշտպանության միջոցներ պարտադիր կիրառվում են, եթե քրեական դատավարությանը մասնակցող անձին կամ նրա մերձավոր ազգականներին սպառնացել են ֆիզիկական բռնությամբ կամ գույքը ոչնչացնելով կամ նրա նկատմամբ կիրառել են բռնի գործողություններ՝ կապված քրեական վարույթին նրա մասնակցության հետ: Եթե ոստիկանությունը, տեղեկացված լինելով կոնկրետ անձի կյանքի նկատմամբ ոտնձգության փորձի հնարավորության մասին, չի ձեռնարկում նրա անվտանգությունն ապահովելու արդյունավետ միջոցներ, որի հետևանքով տվյալ անձը սպանվում է, ապա կարելի է վիճարկել պետության կողմից «Մարդու իրա-

վունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի (կյանքի իրավունք) խախտում: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը Օսմանն ընդդեմ Մեծ Բրիտանիայի գործով անդրադարձել է նշված հարցին: Սույն գործով դատարանը նշել է, որ մարդու կյանքի իրավունքի պահպանության ապահովման պարտականությունը ներառում է ոչ միայն քրեական օրենսդրության ստեղծումը և դրա արդյունավետ կիրառումը, այլև կյանքի պաշտպանության նախականիչ միջոցների նախատեսումը: Անձի կամ անձանց պաշտպանությանն ուղղված նախականիչ միջոցառումների ձեռնարկման պետության պոզիտիվ պարտականությունը ծագում է այն դեպքում, երբ իշխանությունները գիտեին կամ պարտավոր էին գիտենալ մարդու կյանքին սպառնացող իրական և անմիջական վտանգի գոյության մասին, որը կապված է երրորդ անձանց հանցավոր գործողությունների հետ: Նման հանգամանքներում, եթե իշխանություններն իրենց իրավասության շրջանակներում չեն ձեռնարկում միջոցներ, որոնք կարող էին օգնել խուսափելու վտանգից, ապա դա դիտվում է կյանքի իրավունքի խախտում: Դատարանը նշել է, որ այս դեպքում դիմողը պետք է միայն ապացուցի, որ պետությունը չի ձեռնարկել ողջամտորեն ակնկալվող այն միջոցառումները, որոնք նպատակ ունեին խուսափելու իրական և անմիջական վտանգից⁴:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 98¹-րդ հոդվածում թվարկված պաշտպանության միջոցները բազմատեսակ են: Այդ շարքում առանձնահատուկ տեղ են զբաղեցնում պաշտպանվող անձի ինքնությունը հաստատող տվյալները պաշտպանելը, ինչպես նաև պաշտպանվող անձի ինքնությունը հաստատող փաստաթղթերը փոխարինելը կամ արտաքինը փոխելը: Դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ վերը նշված միջոցները կիրառվում են առա-

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ

վել հաճախ, բայց դրանք կիրառելու արդյունավետության բարձրացման առումով օրենսդրության մեջ և գործնականում կան բազմաթիվ խնդիրներ:

Քրեադատավարական օրենսդրության մեջ և գործնականում առկա հիմնախնդիրների լուծման համար կարևոր է միջազգային իրավական համապատասխան փաստաթղթերի վերլուծումը: ՄԱԿ-ի շրջանակներում ընդունվել են մարդու իրավունքներին վերաբերող մի շարք փաստաթղթեր, որոնք ընդհանուր առմամբ երաշխավորում են մարդու պատիվը, արժանապատվությունը, հիմնական իրավունքները (Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիր, քաղաքական և քաղաքացիական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիր): Սակայն այս փաստաթղթերում ուղղակիորեն չի խոսվում քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց պաշտպանության մասին:

1985 թվականին ՄԱԿ-ում քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց պաշտպանության չափանիշների և սկզբունքների մշակման ուղղությամբ իրականացվեցին լայնածավալ աշխատանքներ: Միջազգային հանրությունն անհանգստացած էր, որ հանցագործության զոհերին, ինչպես նաև նրանց ընտանիքի անդամներին, վկաներին և նրանց օգնություն ցուցաբերող այլ անձանց առողջությանը և սեփականությանը անարդարացիորեն վնաս է պատճառվում: Հասունացել էր քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց իրավունքները ճանաչելու ու հարգելու ուղղությամբ միջազգային և մերպետական միջոցներ ձեռնարկելու անհրաժեշտությունը:

ՄԱԿ-ի 7-րդ կոնգրեսում, որը նվիրված էր հանցագործությունների կանխմանը և իրավախախտների նկատմամբ վերաբերմունքին, ընդունվել է «Միջազգային ահաբեկչության դեմ պայքարի միջոցառումներ-

րի» մասին ակտ, որը բաղկացած է երեք բաժնից՝ «Դատավորների և քրեական արդարադատության աշխատակիցների պաշտպանությունը», «Ձոհերի պաշտպանությունը», «Վկաների պաշտպանությունը»: Պետություններին հանձնարարվել է մշակել համապատասխան քաղաքականություն և միջոցներ ձեռնարկել հանցագործության զոհերի ու վկաների պաշտպանության ուղղությամբ: Դրա համար անհրաժեշտ էր ընդունել օրենսդրական ակտեր, ինչպես նաև քրեադատավարական իրավահարաբերությունների մասնակիցներին օգնություն ցույց տալու նպատակով տրամադրել բավարար միջոցներ:

Նույն կոնգրեսում ընդունվել է «Կազմակերպված հանցավորության նախազգուշացման և դրա դեմ պայքարի ղեկավար սկզբունքները», որտեղ նշվում է, որ քրեական գործերի նախնական և դատական քննության ընթացքում, ինչպես նաև իրավապահայան մարմինների գործունեության ընթացքում կարևոր նշանակություն է ձեռք բերում վկաների պաշտպանությունը սպառնալիքներից և բռնություններից: Հակաիրավական ներգործության սպառնալիքի առկայության դեպքում անհրաժեշտ է զաղտնի պահել վկայի անձի մասին տեղեկությունները, պահպանության տակ գտնվող անձին տրամադրել բնակարան, ապահովել նրա անձնական պահպանությունը և ցուցաբերել ֆինանսական օգնություն:

ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի 45-րդ նստաշրջանում ընդունված բանաձևում (1991թ. հոկտեմբերի 21-25-ը, Սուզդալ) մեծ ուշադրություն է դարձվել քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց պաշտպանությանը, մասնավորապես առաջարկվել է քննարկել վկաների պաշտպանության այնպիսի միջոցների կիրառման նպատակահարմարությունը, որոնք հնարավորություն են տալիս փոխելու պաշտպանվող անձի ազգանունը, ինչպես նաև մեղադրյալի կամ նրա հանցակիցների կողմից սպառնալիքի առկայության դեպ-

քում անձին վերցնելու ֆիզիկական պաշտպանության տակ: Նշված հանձնարարականները հաստատվել են ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի 46-րդ նստաշրջանում, և հետագայում սուզդալյան սեմինարի սկզբունքները արտացոլվեցին նշված նստաշրջանում ընդունված «Կազմակերպված հանցավորության» հանձնարարականում:

Վիեննայում 2000 թ. ապրիլին կայացած ՄԱԿ-ի 10-րդ կոնգրեսում ընդունվել է «Հանցագործության և արդարադատության մասին Վիեննայի հռչակագիրը՝ 21-րդ դարի մարտահրավերների պատասխանները»: Նշված հռչակագրի համաձայն՝ պետություններին հանձնարարվել է ընդունել հանցագործության զոհերի օգնության գործողությունների ազգային ծրագրեր, ուժեղացնել տուժողների և վկաների օգնության ծառայությունները:

Եվրոպական խորհրդի շրջանակներում անցկացվել են մի շարք խորհրդակցություններ, կոնֆերանսներ, որտեղ քննարկվել են քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց պաշտպանության մասին հարցեր (օրինակ՝ 1986 թ. հունիսին Բուդապեշտում Եվրոպական խորհրդի արդարադատության նախարարների մասնակցությամբ տեղի ունեցավ «Քրեական, քաղաքացիական և վարչական գործերով արդյունավետ և արդարացի արդարադատություն» թեմայով խորհրդակցություն): Հաշվի առնելով քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց պաշտպանության հարցի արդիականությունը՝ 1993թ.-ին Հանցավորության հիմնախնդիրների եվրոպական կոմիտեում վկաների ահաբեկման և պաշտպանության իրավունքի ապահովման խնդիրների կապակցությամբ ստեղծվեց առանձին փորձագիտական խումբ, որը մի քանի տարիների ընթացքում ուսումնասիրել է քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց ահաբեկման ձևերը և մշակել է դրանց դեմ պայքարի գործնական և օրենսդրական մի շարք մոտեցումներ: Հանձնաժողովի ուսումնասիրությունների

արդյունքում 10.09.1997 թ. Եվրոպական խորհրդի նախարարների կոմիտեն ընդունեց «Վկաների ահաբեկման և պաշտպանության իրավունքի ապահովման հարցերով» հանձնարարական, որտեղ առաջին անգամ տրվում են քննարկվող ոլորտում էական նշանակություն ունեցող մի շարք հասկացությունների բնորոշումներ:

1. «Վկա» հասկացությունը ընկալվում է Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածին համապատասխան, այսինքն՝ վկա է ցանկացած անձ, ով տիրապետում է գործի համար նշանակություն ունեցող տեղեկատվության, և ում ցուցմունքները դատական մարմինների կողմից կարող են հաշվի առնվել մեղադրանքի քննության ընթացքում: Փաստորեն, այս դեպքում նկատի է առնվում ոչ այնքան անձի դատավարական վիճակը, որքան նրա գործառույթները: Այսինքն՝ վկան հասկացվում է լայն իմաստով:

2. «Ահաբեկել» եզրույթը նշանակում է վկայի նկատմամբ ուղղակի, անուղղակի կամ իրական սպառնալիք, որը կարող է խոչընդոտել վկայի կողմից իր քաղաքացիական պարտքի կատարմանը:

3. «Անանուն» են համարվում այն վկաները, որոնց անձը, անվտանգության նկատառումներից ելնելով, չի բացահայտվում, նրա տվյալները հայտնի չեն մեղադրյալին: Միևնույն ժամանակ, վկայի մասին տվյալները կարող են ներկայացվել փաստաբանին՝ դրանք զաղտնի պահելու պարտականություն ստանձնելու դեպքում: Մեղադրյալին կարող է տրամադրվել տեղեկատվություն այն ծավալով, որն անհրաժեշտ է անցյալում իր և վկայի միջև հնարավոր կապերի և հարաբերությունների բացահայտման համար: Միևնույն ժամանակ, վկան չի համարվում անանուն, եթե չեն հրապարակվում առանձին տեղեկություններ, օրինակ՝ նրա հասցեն, աշխատանքի վայրը:

Հաշվի առնելով վկայի ներկայացրած տվյալները վիճարկելու պաշտպանության կողմի իրավունքը՝ հանձնարարականում առաջարկվում է այլ միջոցների հետ միա-

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

սին նախատեսել նաև՝

1. մինչդատական վարույթում տեխնիկական միջոցների օգնությամբ ձայնագրել վկայի ցուցմունքները,

2. դատարանում հրապարակել մինչդատական վարույթում վկայի տված ցուցմունքները, եթե դատարան վկայի ներկայանալը անհնար է կամ դատարան ներկայանալը կարող է իրական սպառնալիք ստեղծել նրա կամ մերձավորների անվտանգության համար,

3. վկայի անհատական տվյալները բացահայտել դատավարության վերջնական փուլում կամ բացահայտել առանձին անհրաժեշտ տվյալներ,

4. արգելել ՋԼՄ-ների մասնակցությունը դատական նիստերին:

Հանձնարարականում որպես կազմակերպված հանցավորության դեմ պայքարի հատուկ միջոց առաջարկվում է նախատեսել ցուցմունք տվող վկայի անանունությունը: Միաժամանակ նշվում է, որ եթե դատավարությանը մասնակցող անձինք պահանջել են անանունության երաշխիքներ, և դա ապահովվել է իրավասու մարմինների կողմից, ապա ազգային քրեադատավարական օրենսդրությունը քրեական դատավարության պահանջների և մեղադրյալի իրավունքների հավասարակշռության ապահովման նպատակով պետք է նախատեսի ստուգողական ընթացակարգեր: Համաձայն այդ ընթացակարգերի՝ պաշտպանության կողմին պետք է հնարավորություն տրվի բողոքարկել վկայի անանուն հանդես գալու անհրաժեշտությունը, ինչպես նաև կասկածի տակ դնելու այդ ցուցմունքների հավաստիությունը և վկայի ներկայացրած տեղեկատվության աղբյուրը:

Նման ստուգողական ընթացակարգերի ճիշտ գործառնությունն ապահովելու նպատակով խորհուրդ է տրվում՝

- դատախազության մարմինների կողմից դատարան միջնորդություն ներկայաց-

նել վկային անանուն հանդես գալու իրավունք տրամադրելու վերաբերյալ, որի մասին տեղեկացվում են մեղադրյալը և նրա պաշտպանը,

- ապահովել մեղադրյալի և պաշտպանի կարծիք հայտնելու և վկայի անցյալին վերաբերող հարցեր տալու իրավունքը,

- վկայի անցյալի վերաբերյալ անցկացնել քննություն, պարզել փաստեր, որոնք բացառում են վկայի կողմից մեղադրյալին զրպարտելու դիտավորությունը,

- մեղադրյալին և պաշտպանին իրավունք վերապահել բողոքարկելու քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց անձնական տվյալները գաղտնի պահելու մասին որոշումը, եթե այդպիսի գործողությունները կարող են ազդել դատարանի՝ անանունության իրավունք տրամադրելու կամ տրամադրումը մերժելու մասին որոշման վրա:

Անանունության իրավունք պետք է տրամադրվի այն դեպքում, երբ իրավասու դատական մարմինը, լսելով բոլոր շահագրգիռ կողմերին, պարզի, որ՝

- անձի կյանքը և ազատությունը ենթարկվում են իրական վտանգի, կամ գաղտնի գործակալին կարող է հասցվել էական վնաս,

- ներկայացվող ապացույցներն ունեն վճռական նշանակություն, և վկայի նկատմամբ վստահությունը կասկած չի հարուցում:

Հանձնարարականում հատուկ ընդգծվում է, որ մեղադրական դատավճիռը չի կարող հիմնվել միայն անանուն վկայի ցուցմունքների վրա: Անանունության իրավունք վերապահելիս պետք է հաշվի առնել՝ արդյոք գործով առկա են մեղադրանքը հիմնավորող այլ էական ապացույցներ: Եթե պարզվում է, որ լրացուցիչ ապացույցներ չկան, ապա գործը կամ չպետք է ուղարկվի դատարան, կամ էլ պետք է մերժվի վկայի անանունության իրավունքի տրամադրումը: Եթե, այնուամենայնիվ, վկային տրամադրվել է անանուն հանդես գալու իրավունք, և մեղադրանքն ամբողջությամբ

կառուցված է վկայի ցուցմունքների վրա, ապա դատարանը պարտավոր է կայացնել արդարացման դատավճիռ⁶:

Կարևոր է նաև այն հարցը, թե պաշտպանվող անձի ինքնությունը հաստատող տվյալների սահմանափակումը, անանուն վկաների ինստիտուտը համատեղելի⁶ են «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի (արդար դատաքննության իրավունք) պահանջներին⁶: Եվրոպական դատարանի դիրքորոշման համաձայն՝ բոլոր ապացույցները պետք է ներկայացվեն հրապարակային դատական լսման ընթացքում, մեղադրյալի ներկայությամբ՝ մրցակցությունն ապահովելու նպատակով: Այս սկզբունքից կան բացառություններ, սակայն դրանք որևէ կերպ չեն կարող նսեմացնել պաշտպանության իրավունքը:

Այսպես, Վիսսերն ընդդեմ Նիդեռլանդների գործով /14.02.2002 ք./ դիմումատուն մեղավոր է ճանաչվել անօրինական ձերբակալություն իրականացնելուն հանցակցելու համար: Վերաքննիչ դատարանն իր որոշման մեջ մասնավորապես հենվել է անանուն վկայի ցուցմունքների վրա, ով նկարով ճանաչել է Վիսսերին: Գերագույն դատարանը մեղադրական դատավճիռը բեկանել է այն հիմքով, որ չեն պահպանվել անանուն վկաների հաղորդումների օգտագործման պայմանները: Գերագույն դատարանը գործն ուղարկել է վերաքննիչ դատարան և առաջարկել է քննիչ դատավորին լսել վկային: Քննիչ դատավորը գտել է, որ վկայի ցանկությունը՝ մնալ չբացահայտված, հիմնավոր է, քանի որ այն պայմանավորված է դիմումատուի՝ հանցակիցների կողմից հետապնդում իրականացնելու մտավախությամբ և այն հանգամանքով, որ մեղադրանքը կապված է եղել վրեժի ակտի հետ: Սրա հիման վրա քննիչ դատավորը մեկուսացված շինությունում հարցաքննել է վկային և ներկայացրել է առանձին սենյակում գտնվող դիմումատուի պաշտպանի հարցերը: Վերաքննիչ դատա-

րանը մեղավոր է ճանաչել դիմումատուին՝ հիմք ընդունելով քննիչ դատավորի կողմից հարցաքննված անանուն վկայի ցուցմունքները, ինչպես նաև տարբեր հաշվետվություններ և այլ պաշտոնական փաստաթղթեր: Հետագայում Գերագույն դատարանը մերժել է իրավունքի հարցերի կապակցությամբ ներկայացված Վիսսերի բողոքները՝ համաձայնելով քննիչ դատավորի այն եզրակացությանը, որ վկայի գաղտնիությունը եղել է հիմնավոր:

Եվրոպական դատարանը սույն գործով արձանագրել է Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասի d կետի խախտում՝ հետևյալ հիմնավորմամբ. «Քննիչ դատավորի հաշվետվությունը, որտեղ, փաստորեն, հիմք է ընդունվել մեղադրյալի հանցակիցների համբավը, չի նշվել, թե ինչպես է գնահատում վկայի մտավախության հիմնավորվածությունը ինչպես սկզբնական հարցաքննության, այնպես էլ երկար ժամանակ հետո՝ քննիչ դատավորի անցկացրած հարցաքննության ժամանակ: Ավելին, վերաքննիչ դատարանը չի ստուգել այն պատճառների լրջությունը և բավարար հիմնավորվածությունը, որոնց հիման վրա վկայի անձը չի բացահայտվել: Բացի այս, դիմումատուի մեղավորությունը առավելապես ապացուցվել է անանուն վկայի կողմից ներկայացված ապացույցների հիման վրա»⁷:

Դորսոնն ընդդեմ Նիդեռլանդների գործում դատարանը եկել է հետևյալ եզրակացության. «Արդարացի դատաքննության սկզբունքները նաև պահանջում են, որ համապատասխան դեպքերում հավասարակշռություն ապահովվի պաշտպանության շահերի և ցուցմունք տալու համար կանչված վկաների կամ տուժողների շահերի միջև: Այս դեպքում Ամստերդամում թմրանյութերի առուվաճառքի դեմ պայքարելու նպատակով ոստիկանները լուսանկարել էին մի շարք անձանց, որոնք կասկածվում էին թմրանյութ վաճառելու մեջ: Ոստիկանությունը տեղեկատվություն է ստանում, որ դիմողը զբաղվում է թմրան-

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ

յութերի առուվաճառքով, և նրա լուսանկարը ցույց է տրվում մի շարք թմրամոլների, որոնք հայտարարում են, որ ճանաչում են նրան, և որ նա իրենց թմրանյութեր է վաճառել: Նրանցից ոմանք մնում են անանուն: Դիմողը ձերբակալվում է և դատապարտվում թմրանյութերի հետ կապված հանցագործությունների համար: Դիմողը գտնում է, որ իր նկատմամբ իրականացվող քննությունների ընթացքում որոշակի վկաների կողմից ապացույց ստանալը, լսելը և դրանց վրա հիմնվելը խախտել են իր պաշտպանության իրավունքը՝ հակասելով 6-րդ հոդվածին: Նա նշել է, որ առաջին ատյանի դատարանում տեղի ունեցած քննությունների ընթացքում երկու անանուն վկաներ քննիչ դատավորի կողմից հարցաքննվել են իր պաշտպանի բացակայությամբ: Դատարանը նշել է, որ դատարանում անանուն վկաների օգտագործումը Կոնվենցիայի լույսի ներքո հարցեր է առաջանում, և որ պետք է լինեն հավասարակշռող միջոցներ պաշտպանության իրավունքի ապահովման համար: Դատարանը նաև նշել է, որ վերաքննիչ դատարանում քննիչ դատավորի կողմից հարցաքննվել են պաշտպանության փաստաբանի մասնակցությամբ, և քննիչ դատավորը տեղյակ է եղել վկաների անձի ինքնությանը: Փաստաբանը հնարավորություն է ունեցել վկաներին տալու ցանկացած հարց, որը նա համարել է մեղադրյալի շահերից բխող, բացառությամբ այնպիսի հարցերի, որոնք կարող էին բացահայտել վկաների անձը, և այդ բոլոր հարցերին տրվել են պատասխաններ: Դատարանը նաև նշել է, որ ազգային դատարանը մեղավորության մասին իր հետևությունները չի հիմնավորել բացառապես կամ էական չափով անանուն վկաներից ստացված ապացույցներով, և այդ պատճառով դատարանը Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի խախտում չի արձանագրել»:

Զբացահայտված, անանուն աղբյուրից

ստացված տեղեկատվությունը որպես ապացույց օգտագործելու հարցի վերաբերյալ Եվրոպական դատարանի նախադեպային դիրքորոշումն արտահայտված է նաև Վան Մեխելենը և այլք ընդդեմ Նիդեռլանդների գործով: Ըստ գործի փաստական հանգամանքների՝ Նիդեռլանդների չորս քաղաքացիներ 10 տարի ժամկետով ազատազրկման էին դատապարտվել ծանրացուցիչ հանգամանքներում կատարված կողոպուտի և սպանության փորձի համար: Դիմողներին ներկայացված մեղադրանքները, ի թիվս այլ ապացույցների, հիմնված էին ոստիկանների ցուցմունքների վրա, որոնց ինքնությունը չէր բացահայտվել գործի քննության ընթացքում, այդ թվում՝ դատաքննության ժամանակ: Որպես վկա ցուցմունք տված ոստիկանները չէին ցանկացել բացահայտել իրենց ինքնությունն այն պատճառաբանությամբ, որ իրենց անունները բացահայտելու դեպքում իրենք այլևս չեն կարողանա պատշաճ կերպով կատարել իրենց պարտականությունները: Բացի այդ, նրանք վախենում էին իրենց ընտանիքների անդամների նկատմամբ ճնշումների գործադրումից: Ըստ դիմողների՝ խախտվել էր արդարացի դատաքննության իրենց իրավունքը (Կոնվենցիայի 6-րդ հոդված), քանի որ իրենց մեղադրական դատավճիռը կայացվել էր հիմնականում այն ոստիկանների ցուցմունքների հիման վրա, որոնց ինքնությունը մնացել էր անհայտ, և որոնք չէին հարցաքննվել հրապարակային դատաքննության ժամանակ՝ ամբաստանյալի մասնակցությամբ:

Եվրոպական դատարանը սույն գործով նշել է. «Մրցակցության սկզբունքը պահանջում է, որ բոլոր ապացույցները ներկայցվեն հրապարակային լուսմների ընթացքում մեղադրյալի ներկայությամբ: Թեև կան որոշակի շեղումներ այդ սկզբունքից, այնուամենայնիվ այդ շեղումները չպետք է սահմանափակեն պաշտպանության իրավունքները: Պատասխանող կառավարությունը չկարողացավ համոզիչ փաստարկներով պատճառաբանել մեղադրյալների

իրավունքների նման ծայրահեղ սահմանափակման դիմելու անհրաժեշտությունը»:

Սույն գործով դատարանն անհրաժեշտ է համարել գնահատել ոստիկանության սպաների և նրանց ընտանիքներին սպառնացող վրեժխնդրության վտանգի իրական լինելը: Ըստ դատարանի՝ կառավարության ներկայացրած ոչ մի փաստարկ չի վկայել իրական վտանգի առկայության մասին: Դատարանը հաշվի է առել նաև այն, որ դիմողների մեղավորությունը հաստատող միակ ապացույցը եղել է անանուն ոստիկանների ցուցմունքները: Սույն գործով Եվրոպական դատարանն արտահայտել է նաև սկզբունքային նշանակություն ունեցող մեկ այլ իրավական դիրքորոշում: Որոշման 56-րդ կետում նշվում է. «Դատարանի կարծիքով պաշտպանության կողմի շահերի հարաբերակցությունը վկաների գաղտնիության պահպանման օգտին ներկայացվող փաստարկների հետ, առաջ է բերում նոր խնդիրներ, քանի որ վկաները, որոնց մասին խոսվում է, ծառայում են պետական ոստիկանությունում: Չնայած նրանց և նրանց ընտանիքների շահերը նույնպես պաշտպանվում են Կոնվենցիայով, պետք է ընդունել, որ նրանց կարգավիճակը որոշակի առումով տարբերվում է չչափազորված վկաների և զոհերի կարգավիճակից: Ոստիկանությունը ենթարկվում է պետության գործադիր իշխանությանը, և նրանք կապված են դատախազության հետ: Այդ պատճառով, ոստիկաններին որպես անանուն վկաներ հանդես գալու իրավունք պետք է տրվի միայն բացառիկ դեպքերում: Բացի այդ, նրանց ծառայողական պարտականությունների բնույթը, մասնավորապես՝ կալանքի իրականացումը, պահանջում է ցուցմունքներ տալ դժբազ դատական միստում»:

Ելնելով նշված հանգամանքներից՝ դատարանը նշված գործով ճանաչվել է դիմողների արդարացի դատաքննության իրավունքի խախտման փաստը:

Այսպիսով, կարելի է առանձնացնել չբացահայտված, անանուն վկաներից ստացված տեղեկատվության որպես ապացույց օգտագործելու թույլատրելիության վերաբերյալ Եվրոպական դատարանի հետևյալ սկզբունքները՝

1. Չբացահայտված, անանուն աղբյուրից ստացված տեղեկատվության օգտագործումն ինքնին չի հանդիսանում արդար դատաքննության իրավունքի խախտում, եթե միայն այն վճռորոշ դեր չի կատարել մեղադրական դատավճիռ կայացնելու համար: Մեղադրական դատավճիռը չպետք է հիմնվի միայն կամ առավելապես անանուն պնդումների վրա:

2. Եթե տվյալ ապացույցի աղբյուրը չբացահայտելու անհրաժեշտությունը պայմանավորված է վկայի կամ տուժողի անվտանգության ապահովմամբ, ապա բացահայտելու դեպքում վկային կամ տուժողին սպառնացող վտանգը պետք է լինի իրական:

3. Պետք է տարբերակել գործով չչափազորված վկաների և ծառայողական պարտականություններ կատարող վկայի անձի մասի տեղեկությունների գաղտնիության թույլատրելիության սահմանները: Ընդհանուր առմամբ, ոստիկաններն իրենց ծառայողական պարտականությունների ուժով պարտավոր են հրապարակային ցուցմունքներ տալ:

Այսպիսով, վկայի պաշտպանության քրեադատավարական ինստիտուտը, լինելով նորույթ քրեական դատավարությունում, կարող է մեծ նշանակություն ունենալ վկայի ցուցմունքների դատավարական արժեքը և ապացուցողական նշանակությունը բարձրացնելու գործում: Միևնույն ժամանակ, այդ ինստիտուտը կազմող շատ իրավանորմեր պարունակում են թերություններ, որոնք գիտական խորը և բազմակողմանի հետազոտությունների դեպքում, մշակված հանձնարարականների հիման վրա ենթակա են վերացման:

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

- ¹ Տե՛ս Москалькова Т. П. Этика уголовно-процессуального доказывания. М. 1996. էջ 118:
- ² Տե՛ս Воробьев И. А. Защита свидетелей как одно из ключевых условий эффективной борьбы с организованной преступностью. // «Журнал Российского права», 1999. N2 էջ 134:
- ³ Տե՛ս Երեմյան Ա., Արդարադատության հետ համագործակցող անձանց պաշտպանության մասին: Ազգային ժողով, 2005, սեպտեմբեր, էջ 26-29:
- ⁴ Տե՛ս Бассарабов В. Г., Быуова Е. В., Курочкина Л. А. Европейские стандарты обеспечения прав и свобод человека и гражданина в российском уголовном процессе. –М.: Изд. «Юрлитинформ». 2005. էջ 54-55: Стандарты Европейского суда по правам человека и российская правоприменительная практика, Сб., аналитических статей. –М.: Под ред. М. Р. Воскобитовой. «Анахарсис», 2005, էջ 71:
- ⁵ Տե՛ս Երեմյան Ա., Ղամբարյան Ա., ՀՀ քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց պետական պաշտպանությունը, Երևան, 2006, էջ 38-43:
- ⁶ Այդ մասին մանրամասն տե՛ս Հակոբյան Լ., Ապացույցների թույլտվության չափանիշներն ըստ Եվրոպական դատարանի ձևավորված նախադեպային իրավունքի: «Օրինաբերք», 3 / 55 / 2003, էջ 24-27, Խաչատրյան Մ., Արդարացի դատական քննության իրավունք: Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդված, Երևան, 2004:
- ⁷ Տե՛ս Путеводитель о прецедентной практике Европейского суда по правам человека за 2002 года. //Науч. ред.- сост. Берестнев Ю. Ю., Виноградов М. В., пер. с англ. Власихин В. А. М., 2004, էջ 84:

СПОСОБЫ ЗАЩИТЫ СВИДЕТЕЛЯ И СИСТЕМА ИХ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ В УПК РА

Марине ИСААКЯН

Магистр юриспруденции

Уголовный процесс является той сферой государственной деятельности, которая касается интересов непосредственных участников процесса.

Институт защиты свидетелей довольно эффективно разработан в правовой системе западных стран, имеющих развитую правовую традицию.

В системе действующего УПК РА особое место занимает институт защиты прав участников уголовного процесса, который является нововведением в УПК РА.

Для решения важных практических задач очень важен анализ соответствующих международных правовых документов. В статье приводится подробный анализ ряда таких документов. В результате автор приходит к следующему выводу: уголовно-процессуальный институт защиты свидетелей, будучи нововведением в уголовном процессе РА, может иметь большое значение для повышения ценности свидетельских показаний и доказательств в ходе уголовного процесса. В то же время правовые нормы, входящие в этот институт, содержат недостатки, которые при глубоком и всестороннем научном исследовании и на основе разработанных предложений, подлежат исключению.